

Notigalės partizanus menanti istorija – jau knygos puslapiuose

Prieš dvejus metus „Kupiškėnų mintims“ Povilas Stumbrys sakė, kad nori po kruopelytę surinkti informaciją apie Pandėlio apylinkėse, Notigalės pelkėje žuvusius partizanus sudėti į rašomą knygą „Atodangos Notigalės tragedijų“. Šis noras išsipildė.

Kupiškio viešojoje bibliotekoje birželio 2 dieną skaitytojams pristatyta šiek tiek kitokiu pavadinimu P. Stumbrio knyga „Atodangos Notigalės skausmo spalgenų“. Čia remiantis partizanų artimųjų, kaimynų liudijimais, prisiminimais, nuotraukomis, įvairiais dokumentais pasakojama apie Vytauto apygardos Algirdo kuopos Bermano būrio partizanų, jų ryšininčių ir Pandėlio, gretimų apylinkių okupacijos aukas, laisvės kovotojų atminimo saugojimą ir įamžinimą.

Kupiškėnai irgi buvo susiję su partizaniniu Pandėlio apylinkių judėjimu.

Banguolė
ALEKNIENĖ-ANDRIJAUSKĖ

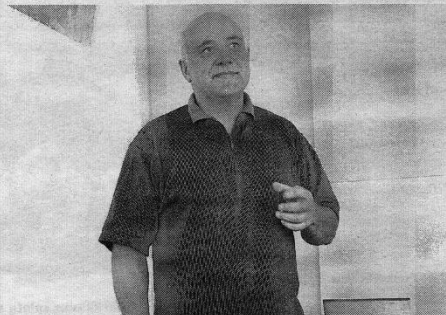
KNYGOS IŠTAKOS VOKIETIJOJE

Renginį vedė Kupiškio viešosios bibliotekos direktorius Algirdas Venckus. Prisiminta artėjanti Gedulo ir vilties diena ir akcentuota, kad pristatoma P. Stumbrio knyga glaudžiai siejasi su skaudžiais tremties ir žiaurumo ženklų pažymėjais pokario įvykiais.

Skaitytojams P. Stumbrys pristatė, kad yra kilęs iš Rokiškio rajono Degenių kaimo prie Kupiškio rajono ribos, netoli Salagalio kaimo.

Pagal įgytą profesiją jis yra veterinarijos gydytojas. Šį darbą dirbo dvidešimt metų. Likimas sudėliojo taip, kad vėliau tapo technologu ir dirbojasi alkoholio pramonėje. Pastaruoju metu šia veikla užsiima Vokietijoje. Šioje šalyje parašyta ir didžioji šios knygos dalis.

„Nesu profesionalus istorikas, bet nuo mažens domiuosi istorija, ypač Lietuvos laisvės kovų ir rezistencinio pasipriešinimo istorija. Kas buvo draudžiama, labiausiai masino. Daug apie pokarį ir partizanus pasakojo senelis, tėvukas. Tėviškėje rezistencija buvo aktyvi. Senelis buvo Degenių kaimo seniūnas. Pas jį dažnai lankydavosi partizanai. Situacija buvo įdomi, bet rizikinga. Mat gyveno tarp dviejų kaimynų strubų. Knygą parašyti ir labiau įsigilinti į pokario realijas paskatino vienas įvykis. Įmonė, kurioje dirbu, yra netoli Vokietijos ir Prancūzijos sienos. Kartą važiuavau automobiliu ir per radiją išgirdau, kad čia tiesiant naują greitkelio ruožą rasti žmogaus palaikai, ir pagal DNR pavyko nustatyti, kad jie yra vokiečių kareivio. Mat šioje vietovėje yra vykę daug mūšių tarp vokiečių ir prancūzų. Šiame kontekste prisiminiau tėvuko pasakojimą apie Štefaną

Rokiškėnas Povilas Stumbrys Kupiškio viešojoje bibliotekoje pristatė knygą apie Notigalės pelkęs partizanus ir Pandėlio krašto sovietinės okupacijos aukas.

Hofmaną, austrų lakūną, kariavusį Vokietijos armijoje. Jis grodavo lūpine armonikėle, o tėvukas jam pritarėdavo peterburgska armonika. Daugiau nieko apie tą lakūną nebuvo žinoma. Pamaniau, kad taip negali būti, ir nugarst istorijos apie nežinomo kario identifikavimą pastūmėtas, pradėjau ieškoti daugiau duomenų apie Š. Hofmaną. Kreipiausi į Vokietijos archyvus. SS daliniuose tarnavusių asmenų archyvai iki šiol platesnei visuomenei yra uždaryti.

Vis dėlto pavyko Austrijoje, bendradarbiaujant su vienu tos šalies istoriku, surasti austrų (vokiečių) lakūno Štefano Hofmano (jo lėktuvus numuštas netoli Sankt Peterburgo, tuometinio Leningrado, kur pateko į nelaisvę, pabėgė ir atsidūrė pas partizanus Notigalės pelkėje) giminaitį Reinhard Lentsch Mönchhof mieste, Austrijoje. Sužinojau, kad yra ir to lakūno proanūks. Jie senos vyndarių giminės atstovai. Tame krašte turi svečių namus.

Su Štefano Hofmano artimaisiais sukludė susitikti prasidėjusi pandemija. Manau, kad šiemet pavyks juos aplankyti, kad jų sulauksime ir Pandėlio krašte, kur lakūnas palaidotas“, – vylys P. Stumbrys.

NUOŠIRDŪS LIUDININKAI IR KEISTI GRASINIMAI

A. Venckaus paklaustas, kaip sekėsi surasti pokario įvykių liudininčių, P. Stumbrys atsakė, kad jam labai pavyko. Mat šiandien jau penkių liudytojų nebėra tarp gyvųjų. Dauguma jų buvo labai garbingo amžiaus. Džiugu, kad spėjo su jais pasikalbėti.

Iš partizanų, kurie buvo susiję su Notigalės pelke, P. Stumbriui pavyko pakalbinti tik vieną kupiškėną Antanėlį (Algimantą Stankūną), kuris priešais davė Sriubiškiuose, jo krikšto tėvo namuose 1949 metais.

Dar pakalbintas ir tuo metu uteniškis Povilas Meidus (Garnys), kuris su užduotimi lankėsi Žaliojoje girioje ir buvo atėjęs iki Notigalės.

Knygos autorius daugiausia rėmėsi kaimynų, pažįstamų, artimų

jų, anūkių, proanūkių pasakojimais. Ilgiausiai ieškojo Petro Kauniečio giminaičių. Pavyko rasti vieną kaimyną, kuris buvo ištremtas į Džeskasgąn.

Ne visada žmonės, pasak A. Venckaus, noriai kalba apie pokarį, apie to meto patirtį. Daug buvo ir yra nutyliama.

P. Stumbrys pasidžiaugė, kad su juo visi pašnekovai apie praeitį nuoširdžiai kalbėjo. Vieni prisiminė vienus dalykus, antri kitus. Iš jų prisiminimų mozaikos reikėjo sudėlioti rišlią vienišą pasakojimą.

„Visi buvo labai pagyvenę žmonės. Itin atvirai kalbėjo. Tie pokalbiai buvo ilgi, nesukūrus. Pašnekovai stengėsi įvykius kuo tiksliau prisiminti. Vienas jų buvo šepetiškis Antanas Stumbrys, bendraparvis.“

Keista, bet sulaukiau keleto grasinimų telefonu, kad neturėčiau taisyti įvykius domėtis. Galvoju, kad man vienam tik taip nutiko. Bet atidarant 1941 metų paminklą Sriubiškiuose Leonui Juozėnui, mano brolis į tą renginį pavėžė Šaulių sąjungos mokytoją su vaikais. Tai ši mokytoja irgi sakė, kad sulaukė anoniminių skambučių ir priekaištų, kam vaikams pasakoja apie tuos įvykius. Vis dėlto nesitikėjau, kad bus tokių dalykų, kai pradėjau rinkti medžiagą apie partizanus.

Tiesa, grasinta dar prieš karą Ukrainoje. Manau, kad šis karas daug kam prašviesino protus, daug ką atskleidė.

Nesitikėjau tuomet, kad ir knygą parašysiu. Maniau, surinksiu kažkiek prisiminimų, parašysiu apie tai Rokiškio ir Kupiškio laikraščiuose ir viskas tuo užsibaigs“, – pasakojo P. Stumbrys.

Jis pridūrė, kad gilintis į to meto įvykius paskatino ir rastos penktos klaidos Pandėlyje, paminklinėje 12 žuvusių partizanų lentoje. Kreipėsi į Rokiškio rajono savivaldybę, Genocido ir rezistencijos centrą dėl patikslinimo.

Tos lentos užrašas patikslintas. Liko palaidoti du nežinomi asmenys. Reikia mažiausiai trijų liudininčių, kad būtų patvirtinta jų tapatybė. Jono Čepulio tapatybę patvirtino du žmonės, o Krisiūno – vienas.

APIE SPALGENAS IR IŠDAVYSTĘ

Renginio dalyviai domėjosi, kodėl autorius poetiškai pavadino savo knygą.

Pasak P. Stumbrio, tai ne istorija, o tik jos atodangos, nes 76 metų įvykių išsamiai atkurti, surinkti visos istorijos neįmanoma. Notigalės skausmas, nes kiekvienas žuvgęs žmogus yra tam tikras skausmas. Spalgenos (tarmiškai) arba spanguolės – kiekvienas žuvusiojo Notigalėje kraujo lašas per šaltį virto raudona spalgena. Tokia poetika. Juk Notigalės pelkėje plyti didžiuliai spanguolynai. Ten nuo seno moterys spanguoliuodavo.

Pasak P. Stumbrio, kad iš karto žūtų 12 partizanų, tikrai buvo išskirtinė to meto tragedija. Simboliška, kad žuvo lygiai 12 partizanų, tiek, kiek mėlynuoja ežerių Notigalės pelkėje. Tarsi po vieną kiekvienam žuvusiam už Lietuvos laisvę.

Čia tikrai neapsieita be išdavystės. P. Stumbrys daug laiko yra praleidęs Ypatingajame Lietuvos archyve, sklaidydamas KGB bylas, įrašus. Pasak jo, daug tų įrašų saugumiečiai spėjo sunaikinti, bet gretinant rastus duomenis, liudytojų pasakojimus ir faktus pamazū išskyla vienišas buvusių įvykių vaizdas. Žinoma, dar yra spragų, kurias, padedant to meto liudininčiams, gal pavyks užpildyti.

„Nepavyko apie tą išdavystę surasti šimtu procentų patikimos informacijos. KGB dokumentais irgi negalima iki galo pasikliauti. Daug kas būdavo pagražinama, norint pasigirti ar įtikti aukštesnei valdžiai.“

Nelabai patikimas faktas, kad apie rastą bunkerį pelkėje pranešė spanguolės rinkusios moterys ir kad dėl to sukelta ant jų ka-

riuomenė. Gal ir galėjo būti toks pranešimas, bet tik dėl jo nebūtų pakviesta visa kariuomenės įgula. Tokiam dalykiui reikia patikimesnės informacijos.

Yra trys galimos išdavystės versijos. Galėjo būti infiltruotų partizanų būrį ir į kitas to meto įstaigas KGB agentų. Bet jas visas dar reikia įrodyti. Tikiuosi atrasti tą tiesą, kas išdavė, kuri versija pasitvirtins“, – vylys knygos autorius.

Jis pridūrė, kad išdavikus sunku suprasti, bet gal jų poelgi galima kažkaip paaiškinti. Gal susižavėjo komunistine teorija, kad visi gyvenime kaip rojuje, gal neištverė kankinimų. Bet knygos autorius niekaip negali suprasti strubų žiaurumo. Juk kankino savo buvusius bendrakisius, kaimynus. Į panages kištos ne tik adatos, bet ir viny. Žmonės statyti ant įkaitusių kronies lankelių, kad prakalbėtų.

Paklaustas, kodėl išleido knygą, jei dar ne visus faktus pavyko atskleisti, P. Stumbrys paaiškino, kad to labai prašė dar gyvi to meto liudininčiai ir jų artimieji. Parašino ir Obelių muziejaus direktorius Valius Kazlauskas. Jie norėjo savo akimis tą knygą pamatyti. Šią istoriją bus galima papildyti ir išleisti antrą knygą leidimą.

„Knyga išleista parėmus geros valios žmonėms. Kiek lėšų surinkome, tiek knygos egzempliorių išleidome. Jas ne dovanojame, bet dalijame“, – sakė P. Stumbrys.

Renginyje savo įžvalgas apie knygą išsakė ir savo prisiminimus iš karo ir pokario laikų papasakojo miškininkas skapiškėnas Vidmantas Markevičius. Povilą Stumbriją pasveikino ir kraštiečiai, buvusi bibliotekininkė Danutė Baronienė, pažinusi ne vieną tos knygos herojų.

Savo įžvalgas apie Povilo Stumbrio knygą išsakė miškininkas skapiškėnas Vidmantas Markevičius, menantis pokario įvykius.

Renginio dalyviai. Banguolė Alekniėnė-Andrijauskė nuotraukos – vienas.